

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן ורש"י אם פילגש בקידושין

כתב הרמב"ם (מלכים פ"ד ה"ד): וכן לוקח [- המלך] מכל גבול ישראל נשים ופילגשים; נשים - בכתובה וקידושין, ופילגשים - בלא כתובה ובלא קידושין, אלא בייחוד בלבד קונה אותה ומותרת לו. אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה עבריה בלבד אחר ייעוד.

וברש"י בפירושו לתורה (בראשית כה ו) על הכתוב (שם) "ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו" וגו', כתב וזה לשונו: 'נשים' - בכתובה, 'פילגשים' - בלא כתובה, כדאמרינן בסנהדרין (כא.) בנשים ופילגשים דדוד.

והרמב"ן (בראשית שם) הביא דברי רש"י, וחלק עליו: ואין הדבר כן, כי לא תיקרא 'פילגש' אלא כשהיא בלא קידושין. ועל מה שהביא רש"י מדברי הגמרא בסנהדרין כתב הרמב"ן ש"הגירסא בסנהדרין פילגשים בלא כתובה וקידושין". ועוד הוסיף הרמב"ן כראיה לדבריו: "כי הכתובה מדברי סופרים". וכוונתו להוכיח כדבריו שפילגש היינו אף בלא קידושין, שהרי מדאורייתא כלל אין כתובה ואם כן במה חלוקה פילגש מאשה, אלא על כרחך שאשה בקידושין ופילגש אף בלא קידושין. אמנם דחה הרמב"ן ראייתו, שכן יש לומר שאף בני נח כשנושאים נשים אף ללא קידושין, היו נוהגים לכתוב לאשה מוהר ומתן, ואילו כשרצו לקחת אשה כפילגש, לא היו כותבים לה כלום - וממילא יש לומר שהחילוק המבואר בפסוק בין אשה לפילגש הוא אכן רק בנקודה זו אם יש לה כתובה או לא, אף ששניהם ללא קידושין.

והנה לדברי הרמב"ן יתבאר גם דברי הרמב"ם, כי אכן גם הרמב"ם גרס כגירסת הרמב"ן בדברי הגמרא בסנהדרין, ולכן נקט ש'פילגשים' - בלא כתובה ובלא קידושין. אמנם הקשה הלחם משנה לדעתם, מדוע הזכירה הגמרא כלל שאין בפילגשים כתובה, הלא עיקר החילוק הוא אם היו קידושין או לא, ואם נתקדשה הרי היא 'אשה' אף בלא כתובה, ואם כן הכתובה לא מעלה ולא מורידה. ובפרט שגם דעת הרמב"ם (אישות פ"י ה"ז) שכתובה אינה אלא מדרבנן, וא"כ פשיטא שהכתובה אינה מוסיפה כלום בהגדרת שם 'אשה' או 'פילגש'. וביאר הלחם משנה, שאכן לדעת הרמב"ן והרמב"ם לא הזכירה הגמרא כתובה אלא משום שכך הדרך שאשה היא בכתובה כתקנת חכמים, אך באמת אינו מעלה ולא מוריד כלל.

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אם הדיוט מותר בפילגש

והטעם שכתב הרמב"ם שהדיוט אסור בפילגש, ביאר הכסף משנה דבריו על פי מה שכתב בתחילת הלכות אישות (פ"א ה"ד): קודם מתן תורה, היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא נותן לה שכרה ובוועל אותה על אם הדרך והולך לו. וזו היא הנקראת קדשה. משנתנה התורה נאסרה הקדשה, שנאמר "לא תהיה קדשה מבנות ישראל", לפיכך כל הבוועל אשה לשם זנות בלא קידושין לוקה מן התורה מפני שבעל קדשה.

והראב"ד השיג עליו: א"א אין קדשה אלא מזומנת והיא המפוקרת לכל אדם. אבל המייחדת עצמה לאיש אחד, אין בה לא מלקות ולא איסור לאו, והיא הפילגש הכתובה... מכל מקום אין איסור לאו אלא במזמנת עצמה לכל אדם, ע"כ. דהיינו שהרמב"ם בדבריו כלל כל בעילת אשה לשם זנות כאיסור קדשה, ואילו הראב"ד חילק בין אשה המזומנת לזנות ואינה מייחדת עצמה לאדם אחד - שזו קרויה קדשה, ובין אשה המייחדת עצמה לאדם אחד - אף שאינה מתקדשת לו - שאינה בכלל קדשה.

ובתוך דבריו הביא הראב"ד שיש שגורסים בגמרא בסנהדרין 'פילגשים' - קידושין בלא כתובה, וכתב על כך המגיד משנה: ולדעת רבינו [- הרמב"ם] ודאי כך היא הגירסא, פילגשים קידושין בלא כתובה, עכ"ד. דהיינו שלדעת הרמב"ם הרי כל לקיחת אשה בלא קידושין הרי היא בכלל לאו ד'לא תהיה קדשה', ואם כן לא תיתכן מציאות של פילגש בלא כתובה ובלא קידושין, ולכן הכריח המגיד משנה שגירסת הרמב"ם היא 'פילגשים' - קידושין בלא כתובה'.

וכבר תמהו על דבריו, הכסף משנה (שם ובהלכות מלכים שם), והלחם משנה (שם) מדברי הרמב"ם בהלכות מלכים, ששם פירש להדיא ש'פילגשים' - בלא כתובה ובלא קידושין אלא בייחוד בלבד'. ואדרבה, מטעם זה סובר הרמב"ם שהדיוט אסור בפילגש, כיון שעובר בכך על לאו ד'לא תהיה קדשה'. [והלחם משנה כתב שאולי גירסא אחרת היתה לו בדברי הרמב"ם בהלכות מלכים. וכך עולה גם מדברי הרמב"ן (בתשובה הו"ד בסמוך) שכתב: וגם דברי הרמב"ם אינם לאסור פילגש להדיוט ולהתירה למלך... וכן בהלכות מלכים כשהזכיר פילגשים במלך, לא הזכיר כלל שהוא היתר מיוחד לו. ותמה עליו הכסף משנה (אישות שם) איך העביר עיניו ממה שכתב 'אבל הדיוט אסור בפילגש'. וכתב: ושמה היה זה חסר בספר שבידו. ואם כן מצאנו שבמקצת ספרים נשתבשו דברי הרמב"ם שם, ואולי גם תחילת דבריו נשתבשו כפי העולה מדברי הרב המגיד].

ואמנם דעת הרמב"ן (תשובה רפד) שפילגש מותרת להדיוט, וראייתו מכך שנשא דוד פילגש, ולא הוזכר בכתוב או בגמרא הפרש בין מלך להדיוט. וכן מצינו גדולי ישראל שנשאו פילגש, ככתוב (דברי הימים א' ב): "ועיפה פילגש כלב ילדה". וכן גדעון שופט ישראל שדיבר בו השם, כתוב בו (שופטים ח): "ופילגשו אשר בשכם ילדה לו". ודחה הכסף משנה (אישות שם) ראייתו, שכן יש לומר שכל אלו הפילגשים היו כפי שכתב הרמב"ם (מלכים שם) שאף הדיוט יכול לשאת פילגש "באמה עבריה אחר ייעוד".

קידושין בפילגש

יום שני כה אדר ב

יבמות דף כא

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

והגמרא ביבמות (כא.) מונה מהם 'שניות לעריות' האסורות מדרבנן: תנו רבנן, מה הם שניות. אם אמו, ואם אביו, ואשת אבי אביו, ואשת אבי אמו וכו'. ומותר אדם באשת חמיו, ובאשת חורגו וכו'. והתוספות (ד"ה ומותר) הביאו מהירושלמי שאשת חמיו אסורה משום מראית העין [ובמסורת הש"ס ציין שכ"ה גם בדרך ארץ רבה (פ"א)]. ומוסיף הירושלמי שאין לומר שאשת חמיו אסורה באיסור תורה, שכן דוד נשא את רצפה בת איה, ורצפה בת איה היתה פילגש של שאול (שמואל ב' ג ז) - שהיה חמיו של דוד, וכיצד נשאה. אלא על כרחך שאשת חמיו אינה אסורה אלא משום מראית העין, ואיסור זה נתקן לאחר זמן ובזמן שנשא דוד את רצפה בת איה היתה אשת חמיו מותרת. ורבי עקיבא איגר (יבמות שם) ביאר מה שנראה שהתוספות נקטו לדינא לאיסור, אף שבבבלי מפורש ש'מותר באשת חמיו' - שיש לומר שהתקנה היתה מאוחרת יותר, אחר הברייתא המובאת בבבלי.

ותמה הקרן אורה (שם) לגירסת הרמב"ם והרמב"ן בגמרא בסנהדרין דפילגש בלא כתובה ובלא קידושין, אם כן מה הראיה מכך שדוד נשא את רצפה בת איה שאדם מותר באשת חמיו מן התורה, הלא רצפה בת איה היתה פילגש שאול, וכיון שלקחה בלא כתובה ובלא קידושין ודאי אין בה איסור אשת חמיו אף אם אשת חמיו אסורה מדאורייתא. וציין הקרן אורה לדברי הרמב"ם בהלכות מלכים שממה שכתב 'אלא בייחוד בלבד קונה אותה ומותרת לו' משמע שאף שאינו מקדשה מכל מקום בייחוד בלבד יש לו בה קצת קנין. ולכאורה כוונתו שיתכן ועל ידי קנין זה לבד היה ראוי לאוסרה משום 'אשת חמיו' אילו היה איסור כזה מדאורייתא, ומכאן הוכיח הירושלמי שמדאורייתא אשת חמיו מותרת. וגם הרש"ש עמד על הערת הקרן אורה, וכתב: לכאורה מזה הירושלמי ראייה דפילגש הוה בקידושין, דהא רצפה היתה פילגש שאול.

וכעין זה מצאנו בדברי הלחם משנה. דהנה המזרחי (בראשית כה ו) הקשה על דעת הרמב"ן שפילגשים בלא קידושין, אם כן מדוע אמרו במדרש (ב"ר לב) שאחיתופל התיר גילוי עריות, במה שהורה לאבשלום שישא את פילגשי אביו, הלא כיון שאין כאן קידושין - אין כאן גילוי עריות. וכתב על כך הלחם משנה (מלכים שם) שיש לומר שכיון שפילגש של מלך אסורה להדיוט, ועוד שהיתה פילגש של אביו ומכוער הדבר - לכן אע"ג שלא היה זה גילוי עריות ממש, מכל מקום הוה אביזרייהו דגילוי עריות ודמי להו. וכעין זה יש לומר גם בראיית הירושלמי מלקיחת רצפה בת איה על ידי דוד, שכיון שסוף סוף היתה פילגש המלך ופילגש חמיו, יש בכך אביזרייהו דגילוי עריות, אילו 'אשת חמיו' היתה אסורה מדאורייתא.

תמיהת הרש"ש מנין ידע הירושלמי שהפסוק עוסק ברצפה ולא בשאר נשי שאול

והנה בפסוק לא נאמר כלל שנשא דוד את רצפה בת איה, אלא כך נאמר (שמואל ב' יב ח): "ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך", ודרשו חז"ל שנשי אדניך היא רצפה בת איה פילגש שאול. והרש"ש מעיר על כך: ולא ידעתי מנא ליה להירושלמי ד'נשי אדוניך' קאי על רצפה דוקא. ואולי, לפי שלא מצאנו לשאול נשים זולתה, רק אחינועם (שמואל א' יד ב) והיא היתה חמותו [- אם מיכל אשתו, וממילא לא יכול היה לשאתה, ולכן נקט הירושלמי בפשטות שנשא את רצפה בת איה].

ורש"י בשמואל שם פירש ש'נשי אדניך' היא מיכל בת שאול, ומקור דבריו בדברי המשנה בסנהדרין (יח.): ואין נושאין אלמנתו, רבי יהודה אומר נושא המלך אלמנתו של מלך, שכן מצינו בדוד שנשא אלמנתו של שאול, שנאמר "ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך בחיקך". ובגמרא (יט:): תניא, אמרו לו לרבי יהודה, נשים הראויות לו מבית המלך, ומאי נינהו מירב ומיכל.

קושיית הים של שלמה שדעת חכמים שלא נשא את נשי שאול וישוב החתם סופר

ועל פי זה תמה בים של שלמה (יבמות פ"ב סימן ה) שכיון דמסתמא קיימא לן כרבנן לגבי רבי יהודה, אם כן כיצד מביא הירושלמי ראייה שאשת חמיו מותרת מדאורייתא מכך שנשא דוד את רצפה בת איה, הלא לדעת חכמים כלל לא נשאה, והפסוק עוסק בנשים הראויות לו מבית המלך שהם מירב ומיכל. וביאר היש"ש שדיוק הירושלמי הוא מכאן שלא נחלקו חכמים על רבי יהודה אלא משום איסור אלמנת המלך ולא מחמת איסור אשת חמיו.

והחתם סופר כתב ליישב קושיית הים של שלמה, בהקדם קושיית הרש"ש - מנין ידע הירושלמי להעמיד את הפסוק ברצפה בת איה דוקא. אלא שהוקשה לירושלמי קושיית רבי יהודה על דעת חכמים, כיצד יתכן שאלמנת המלך אסורה והלא דוד נשא את נשי אדוניו, והירושלמי יישב את הקושיא בדרך אחרת מהמבואר בבבלי - לא שנשא את הנשים הראויות לו מבית המלך, אלא שאכן נשא את אשת המלך, אך מכל מקום לא עבר על איסור אלמנת המלך - כיון שנשא את רצפה בת איה שהיתה פילגש המלך, ודעת הירושלמי שגם חכמים מודים לרבי יהודה בפילגש שנושא את פילגש המלך. וכך אכן מבואר להדיא בדברי הירושלמי בסנהדרין (פ"ב ה"ג כגירסת החת"ס שם): ורבנן, ההוא רצפה. דהיינו שחכמים משיבים על ראיית רבי יהודה, שהיתה זו רצפה שלא היתה אלא פילגש המלך ואינה אסורה מדין 'אלמנת המלך'.

ובביאור מחלוקת הירושלמי והבבלי, מדוע הירושלמי נח לו ליישב שהפסוק עוסק ברצפה והבבלי לא ניחא ליה בהכי, ביאר החתם סופר, שנחלקו אם פילגש בקידושין או שלא בקידושין. דדעת הירושלמי שפילגש בלא קידושין, וממילא כשם שמלך נושא מפותת מלך כך נושא גם פילגש המלך, ואילו דעת הבבלי שפילגש בקידושין ואם כן הרי היא אסורה כאלמנת המלך. ומחשבון דברי החתם סופר עולה היפך דברי הקר"א והרש"ש, שכן לדבריו הירושלמי סובר שפילגש היא ללא נישואין, ואעפ"כ הוכיח הירושלמי שאשת חמיו מותרת, ואילו היתה אסורה היתה נאסרת אף הפילגש.

"ובביאור

מחלוקת

הירושלמי

והבבלי, ביאר

החתם סופר,

שנחלקו

אם פילגש

בקידושין

או שלא

בקידושין.

ודעת

הירושלמי

שפילגש בלא

קידושין ולכן

מלך נושא

פילגשו של

מלך"

החידוש היומי מוקדש

לעילוי נשמת

ר' משה בן ישראל

מאיר ז"ל

טוב עין הוא יבורך